

13. Thompson E. Whigs and Hunters / E. P. Thompson. – L. : Allen Lane, 1975. – 320 p.
14. Ostrom Elinor. Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges / Elinor Ostrom et al. // Science. – 1999. – Vol. 284, № 5412. – P. 278–282.
15. Soros G. The Sixty Year Storm [Електронний ресурс] / G. Soros // Project Syndicate. – 22.01.2008. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/soros37/English>. – Назва з екрана.

O. Bardyak

SELF ORGANIZED COMMUNITIES: TO THE PROBLEM OF DETERMINATION AND STUDY

Sometimes both state and private property regimes are inefficient. Usually this problem occurs in situation of indivisible resource which is vitally important for a some localized community of people. Such communities are able for self-organization and could create informal institutes for governing the common pool resource in the most efficient way. Because of global economic development and powerful integration processes much more resources could get a status of common-pool resource also groups of resource users became larger. In such a situation self-organized communities play more important role in economic and political processes. This actualizes studies of the self-organized communities and self-organization as a phenomenon by political scientists.

Keywords: common-pool resource, self-organization, self-organized communities, “tragedy of the commons”.

Матеріал надійшов 14.01.2013

УДК 323.2:061.2](477)

Гущина С. О.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АСОЦІАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті розкрито специфічні риси функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні на сучасному етапі, подано механізми подолання недоліків у діяльності громадянського суспільства і розглянуто шляхи подальшого демократичного розвитку та реформування системи відносин між суспільством та державою.

Ключові слова: громадянське суспільство, асоціації, держава, дорада демократія.

Становлення громадянського суспільства набуває особливої актуальності як процес, який є необхідним для демократичного розвитку України у період становлення її державності. Його розвиток є особливо актуальним для держав колишнього СРСР, оскільки спрямовує трансформаційні процеси у цих країнах наближено до принципів верховенства права, відповідальності органів державної влади перед суспільством та побудови відкритого суспільства. Утвердження громадянського суспільства є постійним процесом, який утілюється в таких

інституційних формах, як активізація взаємодії суспільства та держави, відстоювання членами суспільства власних поглядів та переконань, залучення їх до діяльності громадських асоціацій. Стабільний розвиток суспільних відносин свідчить про еволюцію суспільної свідомості та рівнів взаємодії держави та суспільства.

Суспільний розвиток та постійна еволюція наукової думки сприяли виникненню різноманітних поглядів на формування поняття громадянського суспільства. Якщо деякі мислителі, такі як Дж. Локк та А. де Токвіль, розглядали

формування громадянського суспільства у категоріях взаємовпливів між державою та суспільством, то А. Фергюсон вважав громадянське суспільство побудованим на спільності інтересів членів суспільства, вигод від спільних дій та встановлення спільних правил у конкурентній боротьбі доби капіталізму. Під цим підходом мається на увазі діяльність автономних інститутів, захищених законодавством, у рамках якої індивіди і спільноти, маючи різні інтереси і цінності, мирно співіснують між собою задля досягнення спільних цілей [4, с. 140].

Вітчизняні дослідники роблять вагомий внесок у розуміння специфіки українського суспільства та шляхів його наближення до суспільства громадянського. На думку української дослідниці А. Колодій, громадянське суспільство будуватиметься передовсім на горизонтальному рівні відносин держава – суспільство, де кожний учасник є рівним по відношенню до іншого, усі члени суспільства мають взаємні права та обов'язки. Громадянське суспільство не може існувати як об'єднання безправних індивідів, права яких не захищені конституцією та законами і дотримання яких не забезпечується державою. Таким чином, громадянське суспільство не здатне діяти у складі ієрархічно побудованої структури з асиметричним розподілом прав і обов'язків. Його можуть утворювати лише вільні і рівні індивіди та створені ними добровільні асоціації, зорієнтовані на громадські справи, а також вільна преса як засіб комунікації. Саме на цьому аспекті у межах демократії визначається механізм стримувань і противаг, який передбачає здійснення контролю будь-якої з гілок влади по відношенню до інших. Якщо цей механізм не реалізується, то громадянське суспільство є слабким, тоді стає можливою безкарність, перевищення органами державної влади своїх повноважень, усюди проникає корупція і порушуються права приватної власності [8, с. 163].

У державах Західної Європи процесу побудови громадянського суспільства притаманні такі риси, як захищеність індивідуальних і групових прав, добровільна участь громадян у діяльності організацій, здатність до самоврядування. У той же час для держав Східної Європи характерною є державна «батьківська» опіка над громадянами, політичний деспотизм і автократія, примусова мобілізація громадян замість добровільного об'єднання [3, с. 525].

Українська політична культура має більше рис, подібних до зразків громадянського суспільства, які утвердилися у Східній Європі, аніж у Західній, оскільки тут взаємодія влади та су-

спільства характеризується специфічним характером формування і поділу влади, формальністю правових настанов для державних органів та суспільства, недостатнім рівнем компетентності та відповідальності державних чиновників. Складнощі у розбудові демократії можуть бути зумовлені, на думку багатьох дослідників, нестійкістю демократичних цінностей та традицій в українському суспільстві, що пов'язано з тривалою відсутністю державності [2, с. 67].

Основа сучасного громадянського суспільства складають добровільні асоціації громадян, покликані захищати і відстоювати інтереси широких верств населення. Вони відіграють ключову роль у відносинах держави та суспільства, позаяк не лише інформують представників влади про суспільні інтереси та головні потреби громадян, а й забезпечують здійснення суспільного моніторингу за діяльністю владних органів та інституцій, реалізацію громадських ініціатив та шляхів вирішення суспільних питань.

До сучасних організацій громадянського суспільства відносять зареєстровані благодійні установи, співтовариства, недержавні організації з розвитку, організації, засновані на довірі, професійні організації, профспілки, соціальні рухи, групи взаємодопомоги, асоціації бізнесу та коаліції і групи із захисту поглядів [7, с. 25].

Для того, щоб діяльність асоціацій громадянського суспільства перебувала у відповідності з державними нормами та суспільним життям, вона має бути незалежною від держави та мати чітку організаційну структуру. Однак найбільш визначальним чинником у діяльності громадських асоціацій є добровільна спільна участь громадян у формуванні засад їхньої діяльності. За наявності цих умов мережа громадських організацій сприяє захисту загальних і особистих свобод, формуванню почуття солідарності, толерантності, співпраці всередині суспільства, тобто створює активне соціальне поле, необхідне для демократії. Розвиток України як правової, демократичної і соціальної держави може забезпечити побудова рівноправної взаємодії між органами державної влади, суб'єктами господарської діяльності та інститутами громадянського суспільства на основі принципу соціального партнерства. Практика політичного представництва та залучення асоціацій у внутрішнє життя суспільства створюють дієвий механізм їх впливу на органи державної влади. Таким чином, виникає можливість долати конформізм, тобто покірне слідування настановам держави, та реагувати на прояв деяких неліберальних чи недемократичних переконань і практик суспільного життя [5, с. 9, 15].

Для кращого розуміння характеру проблем та труднощів у розбудові громадянського суспільства в Україні варто зупинитися на них детальніше. Серед них можна виокремити специфіку виникнення інститутів громадянського суспільства в умовах навздогінної моделі розвитку. Перехід від тоталітаризму до ринку й демократії в Україні ознаменувався звільненням суспільної свідомості від бар'єрів та цензури, однак при владі досі залишаються представники старої комуністичної номенклатури. Виникають перешкоди у створенні нормативно-правового поля для громадянського суспільства, розвиток громадської самодіяльності та ініціативи гальмується, тобто очевидною є проблема політичної відповідальності представників державної влади перед суспільством. Відтак недостатня правова захищеність індивіда, неповага до його конституційних прав, можливість його притягнення до відповідальності за протизаконні дії у тому випадку, коли законодавець не потурбувався про належне забезпечення життєвих потреб особи, створює ситуацію, коли громадянин шукає підтримку у державі. Авторитарний спосіб побудови влади призвів до того, що у суспільстві спостерігається критично низький рівень довіри до владних установ, перетворення більшості громадських організацій на маріонеток держави. Серед пріоритетних напрямів розбудови громадянського суспільства у цьому ключі варто виділити подальше реформування політичної системи, дослідження політико-правових та економічних аспектів взаємодії держави і громадянського суспільства та втілення результатів у практику державотворення [10, с. 162].

Подолання проблеми перекриття інформаційних потоків до асоціацій з боку державних органів є не менш важливим. В Україні широко застосовується практика ненадання інформації громадським установам та організаціям про владні рішення, процес прийняття рішень, зміни, які вносяться. Через ненадання інформації асоціації часто не можуть виконувати свою діяльність у повному обсязі, доводити до громадськості рішення органів влади, впливати на процес їх змін. Важливою перешкодою діяльності асоціацій виступає саме некомпетентність працівників органів державної влади та їхня необізнаність із характером діяльності і функціями організацій третього сектора. Наслідком цього переважно є переривчастий характер взаємодії між органами державної влади та громадськими асоціаціями [7, с. 24].

Олігархічні політичні системи нарівні з авторитарними та тоталітарними є найбільш уразливими

до поширення клієнтелізму та корпоративізму як головних антиподів громадянського суспільства. До недоліків корпоративізму та клієнтелізму можна віднести недостатню правову захищеність індивіда і напівконституційну практику взаємодії між суспільством та державою. Відносини між ними стають патронажно-клієнтальними з домінуванням партикулярних інтересів і «приватних обмінів» ресурсами між нерівними партнерами. Наслідком цього є пошук особистих «покровителів», приватних, а не публічних форм захисту індивідуальних та групових інтересів. Політична система стає закритою та вступає у протиріччя з громадським інтересом, який витісняється з політичного життя. Відбувається свідоме заниження рівня громадської свідомості та зацікавленості широкого загалу публічними справами. У свою чергу державні службовці та політичні діячі втрачають чутливість до суспільних потреб і запитів народу. У результаті маємо повне підкорення інтересів суспільства державі, аж до повного контролю суспільства державою [9].

Метою контролю громадянського суспільства за діяльністю державних органів є не опір саме авторитету правлячих еліт чи конкретних представників влади, а опір формі та техніці здійснення влади, яка містить у собі потенційну загрозу. Оскільки влада певною мірою нав'язує суспільству норми дій, то асоціації громадянського суспільства саме і є тією саморегулюючою основою, яка дозволяє людині самостійно турбуватися про себе [1, с. 54]. Суспільний опір як реакція на протиправні рішення органів влади, з одного боку, відкриває шлях до усвідомлення особистих прагнень кожного індивіда, заохочує сприйняття ним власних цілей та цінностей, а з другого – створює потребу шукати однодумців та приставати на чийсь бік, тобто надавати своїй позиції суспільно важливого значення та спільно з іншими членами суспільства доводити її до органів влади.

Незважаючи на те, що у нашому суспільстві ради та асоціації громадянського суспільства традиційно мають сприяти прозорості дій органів влади, з якими вони співпрацюють, постає питання про прозорість діяльності самих асоціацій. Практика оприлюднення звітів про їх діяльність є мало поширеною в Україні. Відтак ступінь залучення громадськості до прийняття рішень має визначатися не лише органами державної влади, а й самими асоціаціями. Відчувається також потреба в оновленні складу асоціацій і розширенні кола організацій, які можуть брати участь у дорадчому процесі для збереження об'єктивності їх рішень [4, с. 142].

Організації громадянського суспільства є лише одним із механізмів взаємодії між суспільством та державою і не можуть замінити інші механізми. Позаяк діяльність асоціацій не є чітко регламентованою законодавством, то зазвичай вона визначається наказом керівника державного органу про створення організації. Механізм створення асоціації є ефективним, якщо орган влади, з яким взаємодіє громадська організація, зацікавлений у цьому. Ті громадські асоціації, які на пряму формуються представниками органів державної влади, вже від початку свого створення не є незалежними у своїх рішеннях. Відповідно, потребує вирішення проблема формалізації відносин громадських асоціацій з органами влади і перехід від особистих зв'язків до системних відносин. Допоки звертатиметься увага на зміну керівника асоціації чи органу, при якому вона діє, системності не буде створено [11, с. 535].

Останнім часом особлива увага приділяється дослідженню дорадчої форми демократії, яка включає ефективні механізми функціонування громадянського суспільства у межах сучасної держави. Її втіленням є широке залучення членів суспільства до обговорення суспільно важливих тем замість мовчаного компромісу між суспільством і державною владою. Таким чином, головною метою публічного дискурсу стає розв'язання суспільних проблем і спільний пошук рішень. Формуванню громадської думки та виробленню ключових інтересів суспільства, на відміну від встановлення інтересів та цінностей державою, сприяє доступ громадян до інформації, суспільне обговорення політичних справ у вигляді політичних дискусій та добровільна участь громади у політичних процесах [12, с. 36].

Для розвитку ефективного дорадчого процесу є необхідним функціонування як асоціацій, створених при органах державної влади, так і асоціацій самоорганізації населення. Формування цих двох типів асоціацій має відрізнятися за сферами діяльності, нормативною базою і джерелами фінансування [6, с. 458]. Відповідно, інститути громадянського суспільства мають складатися із професійних аналітиків і їхній склад має формуватися органами влади на основі бюджетного фінансування. Громадські ради та асоціації мають впливати на прийняття державних рішень відносно тієї частини суспільства, якої стосуються прийняті рішення. У цьому випадку бюджетне фінансування та формування складу органами влади є неприпустимим. Механізмом забезпечення діяльності таких асоціацій має слугувати самоорганізація громадян,

а їх основними функціями мають бути громадські обговорення та забезпечення зворотного зв'язку з державними органами.

Беручи до розгляду успішний досвід взаємодії між громадянським суспільством і державою, варто пам'ятати про те, що ефективне функціонування інститутів і асоціацій не є фіксованим і назавжди досягнутим станом, це постійний процес, який вимагає суспільних зусиль для його підтримки та відтворення у нових формах. Побудова громадянських суспільств залишається характерною особливістю держав, які розвиваються демократичним шляхом, адже офіційного проголошення демократії недостатньо для формування громадянського суспільства. Якщо демократичні механізми вирішення суспільних проблем та залучення асоціацій до їх розв'язання не стануть практикою в Україні, вони й надалі функціонуватимуть лише формально та епізодично, а паростки демократії можуть перетворитися на авторитарний популізм [5, с. 14].

Установлення громадянського суспільства варто вибудовувати в Україні не лише беручи за зразок моделі, поширені у Західній Європі, а й з обов'язковим урахуванням культурно-історичних і соціально-економічних особливостей розвитку суспільства. Для ефективнішого моніторингу стану розвитку громадянського суспільства необхідним є створення системи індикаторів, за допомогою яких можна визначити проблеми і перспективи побудови громадянського суспільства та розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності його організацій. Реальне наповнення конституційних прав та свобод громадян за допомогою сучасних політико-правових регуляторів здатне піднести Україну до визнання суспільства громадянським, а держави – правовою [8, с. 156].

Підсумовуючи вищезазначене, варто зауважити, що процес інституціоналізації громадянського суспільства в Україні поступово просувається вперед. Незважаючи на важкий шлях переходу від авторитарних методів керування та вертикального типу взаємодії між державою і суспільством, Україна впевнено рухається у напрямку побудови демократії. У цьому відношенні ключовими проблемами формування громадянського суспільства в Україні є залежність громадських асоціацій від державних органів та установ, низький рівень довіри суспільства до органів влади та залучення членів суспільства у загальносуспільні справи. На шляху подолання цих проблем ключовим завданням для України є надання рівних можливостей для

членів суспільства взаємодіяти не лише між собою, а й з державою для того, щоб вони могли вільно захищати свої права та інтереси без участі держави. Важливим у цьому контексті є розвиток мережі ефективно діючих громадських об'єднань, побудованих на основі механізму дорадчої демократії. Головним завданням для організацій громадянського суспільства має стати не лише забезпечення відкритої гро-

мадської думки з окремих питань, а й безпосереднього контролю за практикою прийняття державних рішень. Таким чином, розвиток взаємодії між організаціями громадянського суспільства та державою залишається ключовим питанням функціонування політичної системи в Україні і не втрачатиме своєї актуальності навіть під час змін політичного чи соціально-економічного ладу.

Список літератури

1. Вергун О. Соціологія громадянського суспільства: постструктуралістична парадигма М. Фуко / О. Вергун // Наукові записки. – К. : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 1999. – Т. 11 : Соціологія. – С. 53–57.
2. Здіорук І. Пріоритети розвитку громадянського суспільства в Україні / І. Здіорук // Стратегічні пріоритети. – № 1–2 (14–15). – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2010. – С. 66–69.
3. Колодій А. Проблеми і перспективи розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні / А. Колодій // Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної конференції. – К., 2001. – С. 513–551.
4. Перегудов С. Гражданское общество как субъект публичной политики / С. Перегудов // Полис. – 2006. – № 2. – С. 139–150.
5. Розенблюм Н. Громадянські суспільства: лібералізм і моральні впливи плюралізму / Н. Розенблюм // Часопис І. – 2001. – № 21. – С. 7–29.
6. Салменниemi С. Теория гражданского общества и постсоциализм / С. Салменниemi // Журнал исследований социальной политики. – 2009. – Т. 7. – № 4. – С. 439–464.
7. Структури громадської участі в Україні: збірник аналітичних матеріалів / за ред. М. Лациби, Н. Ходько. – К. : Укр. незалеж. центр політ. дослідж., 2003. – 96 с.
8. Тодер И. Что такое гражданское общество / И. Тодер // Второе дыхание : сборник статей. – № 2. – Массачусетс : Издательство Клуба русскоязычных ученых штата Массачусетс, 2008. – С. 156–167.
9. Якименко Ю. Громадянське суспільство в Україні: основні характеристики [Електронний ресурс] / Ю. Якименко. – К. : Центр Разумкова, 2004. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=320.
10. Adam B. The risk society and beyond. Critical issues for social theory / B. Adam, U. Beck, J. Van Loon. – L. : Sage Publications, 2005. – 232 p.
11. Brzechczyn K. Paths to Democracy of the Post-Soviet Republics: Attempt at Conceptualization / K. Brzechczyn // Values and Norms in the Age of Globalization. – Vol. 9. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien : Peter Lang, 2007. – P. 529–571.
12. Brzechczyn K. Between limited democratisation and limited autocratisation. Political development of ukrainian society / K. Brzechczyn // Etyka a wspolczesnosc / red. R. Kozlowsky, K. Cern. – Poznan, 2007. – P. 33–49.

S. Hushchyna

PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF CIVIL SOCIETY ASSOCIATIONS IN UKRAINE

The article reveals specific features of a strong civil society in modern Ukraine, deficiencies in the functioning of civil society associations are determined, ways to further democratic development and reform of the relationship between society and the state are proposed and the mechanisms to overcome the defects in civil society functioning are offered.

Keywords: civil society, associations, state, deliberative democracy.

Матеріал надійшов 04.04.2013